

**Володимир Топеха
(Буштино)**

СІЛЬСЬКІ І ПРИВАТНІ ЕТНОГРАФІЧНІ МУЗЕЇ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ Й ПРОДУКУВАННІ ЕТНОГРАФІЧНИХ ЗНАНЬ

170 років тому 27 січня 1839 року народився Павло Чубинський. «Слід, що його залишив він в етнографії, заслуги його такі великі, що їх вистачило б і на декількох професійних вчених. Він зробив стільки, скільки до снаги цілому академічному інституту», – писав про П. Чубинського Ф. Вовк. «Я старався збирати матеріали ще й тому, – писав Чубинський у передмові до першого тому “Праць”, – що численні пам’ятки народної творчості вимирають, народ їх забуває. Якби М. Максимович та інші збирачі матеріалів не записали історичних дум і пісень, то багато з них було б назавжди втрачено. Те ж могло б статися з багатьма обрядами, повір’ями, казками, легендами й навіть звичаями; тому й пропускати якусь рису народної творчості чи народного побуту я вважав непростим».

Я не випадково почав свою доповідь із цих рядків. Усі сучасні великі музеї починалися з колекцій, які були зібрані й упорядковані такими ентузіастами, як П. Чубинський, М. Максимович, І. Гончар – усіх перелічити неможливо. Вони заклали фундамент сучасного музеєзнавства, дали поштовх для створення етнографічних музеїв України. Світовий досвід та практика сьогодення свідчать, що занепад культури, байдужість до духов-

ного розвитку нації, зневага до культурної спадщини призводять до непоправних втрат у всіх сферах культурного життя. А музеї є тими осередками активної науково-дослідницької і просвітницької діяльності, що мають зберігати і вивчати пам’ятки народної творчості, виховувати високі почуття патріотизму, відповідальності за долю країни, розповідати про історію минулого та сучасні досягнення.

Сьогодення вимагає від музеїв формування нового підходу до своєї роботи: створювати інтерактивні експозиції, здійснювати активну співпрацю з різними мас-медіа, громадськими організаціями, різними фундаціями, вести сучасну рекламну діяльність, активно впроваджувати в систему Інтернет інформацію про свою діяльність, про свої збірки й експонати тощо.

В Україні діє понад 500 державних і комунальних музеїв, у яких зберігається більше як 11 млн пам’яток культури і мистецтва. Але ніде нема статистики недержавних музеїв, які створені громадськими організаціями, приватними особами і шкільними колективами. Більшість із цих колекцій мають етнографічне і природознавче спрямування, у цих первинних осередках зібрано унікальні речі, які здебільшого не впорядковані і належним чином не досліджені.

Надаючи своїй колекції статус музею, збирачі переважно не ознайомлені з нормативними матеріалами, що стосуються музейної справи, вони збирають експонати несистемно, не створюючи так званого «паспорта» речі, і тому експонати їхніх колекцій не завжди пов’язані з місцевістю її походження, датою виготовлення тощо. Тому цінність таких експонатів з часом втрачається, бо лише люди, які самі придбали речі для колекції, пам’ятають відомості про неї. Але вже через декілька років цю інформацію забудуть.

У нашому регіоні – Тячівському районі Закарпаття, – за даними відділу культури, діють 17 музеїв, із них зареєстровано як музеї – 2, музеї при школах – 7, етнографічні й інші музеї – 5, приватні – 3. Найвні ще декілька приватних колекцій старожитностей, але відомості про їхній склад відсутні.

Ми провели аналіз діяльності цих музеїв, на підставі чого можна зробити деякі висновки.

Музеї при школах – колекції старожитностей села, зібрані ентузіастами – учителями школи, дітьми і мешканцями села. Здебільшого експонати не мають детального опису, тобто речі, що зібрані й виставлені на огляд, не пов'язані з часом їх виготовлення, конкретними людьми, що їх створили, і розміщені хаотично в одній або двох кімнатах. Відповідає за стан колекції, її поповнення і зберігання вчитель або призначені ним учні старших класів. Коштів на реставрацію і придбання нових речей, ремонт приміщення школи не має, усе тримається на ентузіазмі й безкоштовній допомозі мешканців села. Відвідують музеї переважно учні школи, мешканці села та їхні гості.

Приватні музеї і колекції – зібрання стародавніх предметів ужитку, які зібрані не тільки зі свого села, а й із різних регіонів краю. У таких музеях зберігаються і одяг, і ткани вироби, і фотографії, і монети, і ще багато різних речей, які можуть стосуватися регіону розташування села. Систематизація і детальний опис майже відсутні. Єдина перевага перед шкільними музеями – це задовільний стан зберігання й облаштування приміщення під колекцію. У деяких приватних музеях вам запропонують попрацювати на кроснах, випити медовухи, скуштувати народні страви тощо.

Відвідують такий музей лише ті люди, які знають про його існування.

Два музеї в Тячівському районі – «Сріберна земля» в с. Грушево і «Регіональний музей етнографії» в селищі Буштино деякою мірою відповідають статусу музеїв. Колекції музеїв описані, кожна річ має «паспорт», експонати виставлені в пристосованих приміщеннях. Відвідують ці музеї і мешканці села, і туристи з різних куточків області й України, не рідкість там і туристи з-за кордону.

І хоча колекції приватних і шкільних музеїв не впорядковані належним чином, вони цінні тим, що зібрані там експонати належали мешканцям того самого села, а тому відображають його історію та етнографію. Оскільки великі музеї далеко, то не кожен має можливість потрапити до них, а тут усе поряд, усе своє, рідне, домашнє.

Це значною мірою стосується і «Регіонального музею етнографії сіл пониззя ріки Теребля» в селищі Буштино. Музей зареєстровано як громадську організацію,

він не входить у структуру державних або комунальних музеїв і не підпорядкований відділу культури району. Не підпорядкований – значить не отримує ніякої підтримки від держави, а з іншого боку – ні від кого не залежить у своїй діяльності. Така «незалежність» музею змусила нас із самого початку його діяльності розраховувати тільки на свої сили – і в придбанні експонатів, і в їх паспортизації, і в проведенні науково-пошукової роботи тощо.

Оскільки музей розташований у великому селищі, де мешкає понад 10 тисяч людей, де є дві загальноосвітні школи, школа мистецтв, ми від початку визначили мету формування нашої колекції – зібрати якомога більше етнографічного матеріалу з нашого селища і сіл Тереблянської долини, який би характеризував побут, традиції, звичаї і народні промисли нашого краю. І не тільки зібрати й упорядкувати, а й зробити цю колекцію живою – кожен експонат має розповідати про ту людину, яка його виготовила; про її родину; про той період, у якому ця людина жила; про історичні події того часу; про людей, які залишили свій слід в історії селища тощо. Мешканці сіл нашого регіону – відвідувачі музею (особливо діти) – повинні відчувати свій безпосередній зв'язок із минулим. Формування етнографічних знань починається саме з того, що після відвідування музею й ознайомлення з його експонатами (а це речі, які колись були в кожній хаті, і в деяких сім'ях ще живуть свідки тих часів – бабусі й дідусі), у людей з'являється потяг до вивчення свого минулого. Багато експонатів було придбано музеєм після того, як на екскурсії побували старі люди разом із дітьми чи онуками – вони зрозуміли, що старі речі, які зберігаються вдома, не приносять користі людям, вони повинні бути в музеї.

Відвідують музей учні із місцевих шкіл і шкіл району. Ми намагаємося розповісти їм не тільки про експонати музею, а й історичні відомості про наш край, походження назв сіл, урочищ, річок, про старі звичаї й обряди тощо. Із деякими, найбільш зацікавленими учнями продовжуємо спілкування і після екскурсій. Дівчата більше цікавляться стародавніми узорами і техніками вишивання, хлопці – історичним минулим краю. На прикладі чудових речей, що лишили нам предки, їх береж-

ного ставлення до предметів своєї праці ми даємо можливість відвідувачам задуматися про те, що ж вони залишать своїм нащадкам, і чи будуть предмети їхньої творчості колись виставлені в музеях.

Зібрані в музеї етнографічні матеріали використовують учні, студенти і викладачі навчальних закладів, роботи яких пов'язані з моделюванням одягу, історією й етнографією, малярством, вишиванням тощо.

Таким чином, музей стає не тільки місцем зберігання стародавніх речей, фотографій, документів, а й формує у відвідувачів, особливо в молоді, певне ставлення до свого минулого. І тут вислів: «Без минулого нема майбутнього», який на різний лад різні політики повторюють там, де треба і не треба, у нашій діяльності основний. «Минуле» і «сучасне» в нашому музеї об'єднує те, що в кожного експонату є так звані «нащадки», тобто ті люди, які знають або знали власників цих речей, або навіть є прямими нащадками давніх майстрів. На старих фотографіях відвідувачі знаходять своїх родичів, сусідів, батьків і дідів, свої вже давно зруйновані старі хати, змінені краєвиди села. Це не дає їм забути, звідки вони, якого роду племені, і як не згальбити в майбутньому пам'ять про своє минуле.

Формуванню етнографічних знань сприяє також і те, що в приміщенні музею діє «Художній салон» – крамничка, де можна придбати вироби сучасних народних умільців і картини місцевих художників. Відвідувачі музею можуть не тільки помилуватися виробами майстрів минулого, а й порівняти їх із сучасними. А для сучасних майстрів музей – це можливість відтворити у своїх роботах мотиви народної творчості минулого. У «Художньому салоні» також періодично організовуємо виставки творів народних митців регіону – різьбарів, художників, вишивальниць, молодих майстрів.

Узори на стародавніх рушниках і жіночих сорочках із колекції музею приваблюють своєю красою і витонченістю, кожен із них має своє особливе сакральне або оберегове значення. Народні майстрині-вишивальниці з нашого села відтворюють на сучасних вишиванках, скатертинах, рушниках ці узори, їхні вироби можна придбати в «Художньому салоні». Це також сприяє формуванню і поширенню етнографічних знань.

Для поширення інформації про діяльність музею ми залучаємо місцеву пресу – районна газета «Дружба» часто висвітлює наші новини, публікує статті про виставки, нові експонати, етнографічні матеріали. Не оминають нас і обласні засоби масової інформації. Ми тісно співпрацюємо з обласними газетами «Трибуна», «Фест», журналом «Світ Карпат», телекомпанією «Тиса-1», «М-студіо» і навіть із телеканалом «Тоніс». Один-два рази на рік ці телеканали показують або спеціальні програми про наш музей, або розповідають у новинах про наші поїздки на фестивалі і виставки. Це дає можливість нам не тільки пропагувати етнографічні знання, а й подивитися на себе очима журналістів, оцінити наші досягнення і виявити недоліки в роботі.

Участь у фестивалях і виставках є одним із важливих напрямів нашої діяльності. У серпні 2006 року ми взяли участь у Всеукраїнській виставці «Барвіста Україна» в м. Києві, з якої привезли шість дипломів. У 2008 році брали участь у II Музейному фестивалі в Дніпропетровську, де отримали диплом лауреата. Нас запрошують на виставки в районний і обласний центри, у різні міста області, і ми ніколи не відмовляємося від таких поїздок.

Виникає питання: а хто ж фінансує ці подорожі? Справді, тих коштів, що отримує музей за відвідування, не вистачає. І якщо державні й комунальні музеї мають можливість державного фінансування таких заходів, то нам на таку підтримку годі сподіватися. Частина витрат нам компенсують наші діти, частину – друзі-меценати, дещо ми й самі заробляємо від торгівлі в крамниці.

Одним із джерел доходу є продаж власноруч виготовлених буклетів, проспектів, аудіодисків з народними піснями, відеодисків із фільмами про музей тощо. Це також сприяє поширенню інформації про наш музей, історію й етнографію краю.

Наш музей розташований у селі на Закарпатті, і не кожен охочий має можливість відвідати його. Для того щоб збільшити кількість відвідувачів і з метою популяризації етнографічних знань, ми створили свій сайт у мережі Інтернет. На сайті розміщено не тільки інформацію про нашу діяльність, там викладено фотографії з колекції музею – одяг, ткани вироби, предмети побуту, старі фотографії і фо-

тографії стародавніх узорів, етнографічні матеріали, книги по історію селища, пісні і колядки тощо. Є сторінки, що присвячені сучасному народному мистецтву, участі музею у виставках і фестивалях, матеріали зі ЗМІ. Люди, які планують свій приїзд на Закарпаття, уже заздалегідь знають про наш музей і неодмінно заходять до нас. А ті, що не мають такої можливості, відвідують наш віртуальний музей. Надалі ми будемо розміщувати на сайті музею відеофільми, музику, спогади старожилів, стародавні пісні.

У лютому цього року разом із редакцією журналу «Музеї України» ми опублікували інформацію про початок масштабного фестивалю «Від музею до музею», мета якого ознайомити всіх охочих, а особливо музейних працівників, із діяльністю сільських і шкільних музеїв України. Цей захід плануємо провести в березні–квітні на базі нашого «Регіонального музею етнографії». Протягом трьох-чотирьох днів ми ознайомимо гостей із нашою діяльністю й проведемо екскурсії в найцікавіші сільські музеї Тячівського району.

Приміщення нашого музею (а, напевно, й більшості аналогічних маленьких музеїв) не дозволяє приймати великі групи відвідувачів, і в цьому його привабливість. Три невеликі кімнати, майже домашня атмосфера, кожен експонат на відстані випростаної руки, неспішна розповідь екскурсовода – усе це справляє на відвідувачів неабияке враження. А ще й можливість одягти сорочки, які точно відтворюють музейні експонати, і посидіти за ткацьким верстатом – кроснами, доторкнутися до тканини, якій уже близько ста років, сфотографуватися в музеї...

Сучасні технології і старовина, Інтернет і домашній затишок музею, інформація в пресі, на телебаченні, щира, відверта бесіда про справи давноминулі, великі виставки, фестивалі й декілька унікальних експонатів – усе це можна поєднати в межах одного приватного музею.

На завершення хочу процитувати слова з доповіді П. Уварова (журнал «Історико-культурна спадщина України (XIX ст. – поч. XX ст): Збірник документів і матеріалів /Автор-упорядник Т. Ф. Григор'єва. – К., 1995. – С. 106):

«Маленькі місцеві музеї повинні бути зароджені власне приватною ініціативою, оскільки для цієї справи необхідні знання

місцевості і місцевого населення, особлива любов і відданість справі, енергія в праці і невтомність, які не надаються і не можуть бути нав'язані людині наказом».